

GEMEENTE EN AMBT IN BEWEGING – Jan Oortgiesen, 11 februari 2014

Inleiding/causerie bij het symposium ter gelegenheid van mijn a.s. afscheid

Vandaag, bijna aan het eind van een kleine 40 jaar werken in en ten dienste van de Kerk, kijk ik terug (hoewel dat bijbels gezien zeer riskant wordt genoemd) en ook een beetje vooruit (en dat is beter in bijbels perspectief), Ik doe dat zoals ik ben: 'kerkofiel' en 'dominofiel'.

In het bekende gedicht van Jan Greshoff, *Liefdesverklaring*, luidt een van de coupletten:

*Zo onmiskenbaar ziet men aan hun kleren
dat zij rechtvaardig zijn, terwijl de plicht
die eedle lijnen groefde in hun gezicht:
de dominee, de dokter, de notaris,
drievuldig beeld van al wat wijs en waar is.
Maar 't kan verkeren.*

Die tijd is radicaal voorbij. Hoorde je als predikant vroeger bij de notabelen van het dorp, nu staat de predikant op de maatschappelijke ladder, zoals ik een paar jaar geleden ergens las, gelijk aan de brandweerman. Overigens ook een eerzaam beroep!

Droeg vroeger het ambt de persoon, tegenwoordig draagt de persoon het ambt – als we überhaupt nog weten wat het ambt is trouwens.... – en moeten we het vooral doen met onze persoonlijke, onze personale competenties. En de mensen, ook kerkmensen, zijn veel mondiger geworden. Mobieler ook. Staat het me hier niet meer aan, dan zoek ik het heil, een koekje van eigen deeg, ergens anders.... Het kerkelijk besef, de kerktrouw en de gemeenschapszin is afgenomen. Het individu, ik bepaal wat ik wil, kies en doe. De kerk, zeker de Protestantse Kerk in Nederland, krimpt, alle pogingen van Missionair Werk en Kerkgroei ten spijt. En die krimp gaat hier en daar nogal eens samen met kramp....

In het nog altijd zeer lezenswaardige boek van professor Gerben Heitink, *Biografie van de dominee*, uit 2001, geeft hij een degelijk historisch overzicht over de ontwikkelingen in het predikantschap sinds zijn ontstaan na de Reformatie. *Zijn* ontstaan, want toen was het nog een exclusief mannelijk beroep. Heitink beschouwt de predikant vanuit een drietal pijlers: ambt, beroep en persoon. Hij toont in zijn boek aan dat elk doorslaan, elke te grote nadruk op een van de drie hoekpunten van die driehoek ambt, persoon en beroep, grote gevaren in zich heeft.

Nadruk op het *ambt* betekent vooral de aandacht vestigen op het kerkelijk aspect van het werk, het door de gemeente en daarmee door God zelf geroepen te zijn (gericht op bevoegdheid, mandaat, gezag), het dienstkarakter van het werk. Te grote nadruk op dit aspect, het doorslaan op dit hoekpunt van de driehoek betekent afstand tussen de predikant

en het gewone gemeentelid. Het betekent clericalisering met alle bezwaren van dien.

Bij de nadruk op het *beroep*, het vak, de professie, de kennis komt het ambachtelijke meer in de kijker. Dan gaat het om de bekwaamheid, de expertise, de deskundigheid. Dat geeft zelfvertrouwen en beschermt tegen beunhazerij. Prima, niks op tegen. Gelukkig, zeg ik dan, hebben we nu in dit perspectief de permanente educatie en het zogenaamde jaargesprek, maar daar hoor ik jammer genoeg nog niet alle predikanten even enthousiast over juichen....

Men kan echter de lat ook te hoog gaan leggen en doorschieten wat betreft de professionele competenties. Dan wordt de predikant in vergelijking met de geneeskunde van een basisarts een specialist en dan moet je weer gaan nadenken over een daarbij passende beloning....

Te grote nadruk op de *persoon* heeft ook zo zijn bezwaren. Uiteraard is de persoon van eminent belang. Daarbij gaat het vooral om de attitude (in de trits van kennis, vaardigheid en attitude). Dat heeft vooral te maken met de geschiktheid: bezit de persoon over voldoende openheid, stabiliteit, en heeft hij of zij voldoende sociale, communicatieve vaardigheden en vermogen tot zelfreflectie/introspectie b.v. Is er een goed evenwicht tussen hoofd, hart en handen? Dat is allemaal van eminent belang, zeker in onze tijd. Want wat wil en zoekt men in deze tijd? Je moet vooral charismatisch zijn, charisma hebben, je moet 'het' hebben, de kerk weer vol preken, jongeren kunnen werven, de ouderen niet vergeten en ga zo maar door. Kijk maar naar de profielschetsen van de gewenste predikant (en ik citeer letterlijk uit de meest recente advertenties in Kerkinformatie van februari 2014):

- 'een stimulerende persoonlijkheid en een bindend element tussen de beide gemeenten'
- 'empathisch is en verbindend vermogen heeft'
- 'een uitnodigende en nieuwsgierige persoonlijkheid, een mensenmens'
- 'het vermogen heeft om mensen met verschillende leeftijden en met een verscheidenheid aan geloofsbelevingen samen te binden vanuit het evangelie van Jezus Christus' (dat om kunnen gaan met pluriformiteit vraagt bijna elke gemeente!)
- 'leiderschap toont', 'samenwerken', 'bruggen bouwen' en 'over kerkmuren heenkijken',
- 'warm naar binnen en open naar buiten',
- 'ook mensen buiten de kerk weet te bereiken' (dat missionaire wordt tegenwoordig ook veelvuldig onderstreept)
- 'een leeftijd heeft jonger dan 45 jaar, affiniteit heeft met de jeugd en jongeren, maar ook de ouderen in onze gemeente weet te inspireren' (die leeftijd is ook een geliefd onderwerp in profielschetsen...)

En ook de kerkelijk werker, of die nou voor de jeugd of voor de ouderen is, ook die moet 'enthousiast en motiverend' zijn en 'communicatief zeer vaardig', 'aanspreekbaar' en 'zichtbaar'.

Ga er maar aan staan! Te grote nadruk op de persoon heeft ook zo zijn bezwaren. Het maakt de predikant extra kwetsbaar. Men gaat al snel spelen op de man of vrouw.

En dat in een beroep waarin het narcisme mogelijk zo wie zo al een rol speelt, met alle

gevaren van dien. De behoefte om anderen te helpen kan voortkomen uit de behoefte om zelf bemind, geadoreerd en/of gewaardeerd te worden. En dan ligt het misbruik snel op de loer....

Er is dus in ieder geval een risico van eenzijdigheid. Eenheid, evenwicht tussen die drie, ambt, beroep en persoon is belangrijk! Heitink zegt in zijn boek (pag.215): 'Aandacht voor de persoon relateert de gewichtigheid van het ambt. Aandacht voor het ambt corrigeert een functionele opvatting van het beroep. Aandacht voor het beroep schept ruimte ten opzichte van persoon en ambt en geeft aansluiting bij maatschappelijke ontwikkelingen.'

Hij pleit dus voor evenwicht en naar ik meen niet onterecht.

Maar de goddelijke dienaar van het Woord, de verbi divini minister, om die klassieke aanduiding maar eens even te gebruiken, is wel stevig academisch geschoold in het hoofd. Hart en handen komen meer en meer in beeld, vooral in de opleiding van kerkelijk werkers, maar nogal wat mensen kozen de academische theologie om zelf een scherper beeld te krijgen van de zin van het leven, van God en zo...Ze zaten en zitten vooral erg in het hoofd...

En deze tijd, het begin van de 21^e eeuw vraagt om meer en om andere dingen dan alleen maar hoofd-zaken. Als de kramp om de krimp toeslaat wil men weer meer naar buiten treden. Wil de ene groep nog vooral wat ik maar noem 'kerkje spelen', sterkt binnenkerkelijk gericht, de andere groep wil vooral naar buiten treden, missionair of apostolair zijn, pionieren ...

In de 20^e eeuw groeide vooral de liturgische interesse, daarna moest je wat meer afweten van gemeenteopbouw en nu is spiritualiteit en leiderschap in de mode (in een krimpende kerk....) Maar dat zijn dan wel weer woorden waarvan je eerst precies moet weten wat je er nu eigenlijk mee bedoelt: spiritualiteit en leiderschap.

'Openbaring', 'senkrecht von oben', waar wij - mijn leeftijdsgenoten en ik – mee groot zijn geworden – is uit. Het gaat nu veel meer om beleving en ervaring, om het religieuze gevoel... Snel en flitsend moet je om kunnen gaan met de ontwikkelingen van de moderne sociale media: als je nog niet twittert dan kun je niet meer meedoen....

Hoe konden we ooit zonder mobiele telefoon, pc, de digitale snelweg van het mailverkeer etc.?

In het huidige kerkrecht is het beroep van de predikant nog steeds een zogenaamd vrij beroep. Het Romeinse artikel vijf spreekt van het 'openbare ambt van Woord en Sacrament' dat er is om 'de gemeente bij het heil te bepalen en bij haar roeping in de wereld te bewaren'. Dat geldt overigens zowel voor de predikant, als ook voor de ouderling en de diaken!

In ord. 3-5-2 wordt bij de beroeping van predikanten overigens expliciet gesteld: 'Bij het opstellen van de beroepsbrief wordt rekening gehouden met de vrijheid van het ambt van predikant als dienaar des Woords. De inhoud en de strekking van de beroepsbrief kunnen er dus niet toe leiden dat de predikant aan de kerkenraad of aan de gemeente ondergeschikt is.'

Hij of zij is momenteel geen werknemer. Bij de vrijheid van het ambt is overigens met name bedoeld de vrijheid in de woordverkondiging, zodat het niet wordt 'wiens brood men eet, wiens woord men spreekt'. En niet om zich daarnaast allerlei andere vrijheden te veroorloven.

Er zal daarom in de nabije toekomst nadrukkelijk nagedacht moeten worden over de rechtspositie van de predikant: blijvend een vrij beroep of toch werknemer? En van wie dan?

Hoogleraar Eddy van der Borgh schreef een jaar of tien geleden in Kerk en Theologie: 'Het ambt in de kerk is ...gericht... op het ontdekken, stimuleren, bemoedigen en ondersteunen van gaven die de geloofsgemeenschap opbouwen..' Predikanten, als geestelijke leiders midden in een charismatische geloofsgemeenschap, dragen het gewijde ambt van dienaar des Woords. Het gewijde ambt is bij hem dienst aan het Woord met een hoofdletter. Hij zei in 2003 – en waarschijnlijk zal hij dat nog zeggen – dat 'het predikantschap alles te maken heeft met het opvangen en delen van "His Master's Voice" in deze tijden van godsverduistering.' 'Als hermeneut die bemiddelt tussen Schrift en context zal hij/zij een specialist blijven van de pool van de Schrift en zo een blijvende meerwaarde kunnen zijn in de oecumenische ontwikkeling van het geestelijke ambt in de kerk.' (K&T, jrg.54, no 1, januari 2003).

Het wordt hoog tijd om vooruit te kijken. Hoe zie ik de toekomst? Een vijftal dingen, een handvol, wil ik er benoemen.

In de eerste plaats zullen er vast en zeker minder predikantsplaatsen zijn. Daarvan zie je momenteel al een jaarlijkse afname van rond de 50 fte. In dat perspectief zie je ook een toename van het aantal predikanten die in deeltijd, parttime werken. Door het opkomen van de part-time predikant (vreemde en onjuiste uitdrukking eigenlijk!) wordt het ambt ook meer gezien als een klus die je klaart, een functie en is de functionele taakopvatting toegenomen.

Dat zal ongetwijfeld nog versterkt worden door de interim-predikant, die we nu een aantal jaren kennen en die tijdelijk werkzaam is in een gemeente met het oog op een hele specifieke taak. En tevens ook door de vorig jaar opgezette mobiliteitspool met de pilot van beginnende predikanten die voor maximaal 3 jaar aan een gemeente verbonden worden en in landelijke dienst zijn beroepen als predikant in algemene dienst en werknemer van de landelijke dienstenorganisatie, net als de interim-predikant. En dat alles om de gemeente te ont-zorgen. In ieder geval lijkt me fundamenteel nadenken over centraal werkgeverschap geen verkeerde zaak!

In de tweede plaats zie ik, mede in verband met het eerstgenoemde punt, het teamwerk en de regionalisering (SAGE), de regionale samenwerking in de komende jaren toenemen, zowel tussen predikanten alsook tussen predikanten en kerkelijk werkers. Het solistische van weleer zal meer en meer afnemen.

Ik hoop dat daardoor ook mogelijkheden voor specialisatie verder zullen toenemen. En laat dan in een team van b.v. 5 tot maximaal 10 maar een de senior zijn, een soort deken, wat mij betreft een pastor pastorum, die kijkt wat goed is voor de gemeente en de predikanten en de kerkelijk werkers. Een beetje episcopaal mag mijns inziens best. Dat geeft de professionals nieuwe prikkels, houdt de motivatie levend, men leert beter samenwerken, het is goed tegen de sleur en men hoort het ook eens van een ander. Bovendien is het goed voor het loopbaanperspectief.

In de derde plaats zie ik het gaan in de richting van een getermineerde aanstelling. De gemeenteadviseurs kerkbeheer durven in de huidige tijd van de krimpende kerk en de dalende kerkelijke bijdragen veel minder dan vroeger een 'carte blanche', een solvabiliteitsverklaring voor onbepaalde tijd af te geven. Bovendien is men in de gemeente – ik generaliseer – veel sneller dan vroeger 'op elkaar uitgekeken'. Zou er geen maximum gesteld moeten worden aan de verblijfsduur? Zeven, acht of 10 of 12 jaar? Net als bij burgemeesters de mogelijkheid van herbenoemen na 6 jaar invoeren? In ieder geval is de 'houdbaarheidsdatum' eerder verstreken dan vroeger... De oude mogelijkheid van 'ruiling van standplaats', met name in de regio, zou weer nadrukkelijk van stal moeten en kunnen worden gehaald. In de adviesaanvragen rondom het beroepingswerk signaleren we als Mobiliteitsbureau ook een toename in de vragen om een tijdelijke voorziening: waren dat er in 2012 49, in 2013 waren dat er 70.

In de vierde plaats zal het tenten makende ambt weer meer nadruk gaan krijgen, vermoed ik. Een gewone, seculiere baan, om de boterham te verdienen en in de zogenaamde 'vrije tijd' voorganger in een gemeente zijn. Dat is niet alleen 'vreselijk', want zo komt de gewone wereld echt binnen bij de predikant die soms echt wereldvreemd is en niet weet wat daar in die wereld allemaal te koop is. En zo kan de kerk ook gemakkelijker naar buiten treden, in het publieke domein, wat haar roeping en opdracht ten diepste is.

In de vijfde plaats tenslotte moet er m.i. nadrukkelijk nagedacht worden over de thema's ambt en leiderschap in deze tijd. De Generale Synode heeft daartoe ook een werkgroep in het leven geroepen die in de aprilvergadering van dit jaar verslag zal uitbrengen, in de hoop dat de invulling van het ambt zal blijken ook 'toekomstproof' te zijn. Iemand zei: het ambt is/betekent Christus aan tafel! (Peter Verhoeff, W&D, 63,1) Ambt is dienst.

In 1995 schreef ik in een themanummer van het toenmalige tijdschrift Praktische Theologie over de toekomst van het pastorale beroep het volgende:

'Het beroep van predikant/pastor is een inspirerend, uitdagend en boeiend, maar ook zwaar beroep. Speel je het (hoe echt ook) of ben je het? Of ben je mens en is het je beroep, je vak?

En hoe zit dat dan met je 'roeping'? Verbi divini minister zeiden we vroeger. Ook wel herder en leraar. En tegenwoordig spreken we tevens van agoog en manager. En van priester en nar. Is het dan toch een schaap met vijf poten? Zijn (professionele) identiteit is in ieder geval in het geding....'

In het verleden heb ik predikanten wel eens vergeleken met olifanten. Die hebben een dikke huid. En die moet je als predikant en kerkelijk werker soms ook wel hebben. Sommigen gaan trouwens ook met olifantspoten door de porseleinkast van de gemeente... Maar bij nader onderzoek bleek dat olifanten een heel gevoelige huid hebben en dat ze nog heel goed kunnen onthouden ook. Denk maar aan dat leuke reclamespotje van jaren geleden, die reclame voor Rolo, die in 1996 de Gouden Loekie kreeg voor de beste/leukste reclame. Iemand anders vergeleek een gemeentepastor met een pinguïn! En dat is misschien nog niet zo gek...Uiterlijk, maar ook innerlijk. Want, zo las ik in een Engels boek over de interim-predikant:

1. Pinguïns hebben een manier van kijken van gelijktijdig deftig en lichte spot.
2. Pinguïns zijn gevoelig voor hitte.
3. Pinguïns hebben verraderlijke vijanden.
4. Pinguïns zijn betrekkelijk weerloos.
5. Pinguïns hebben een postduiven-instinct.
6. Geeft niet wat er gebeurt met pinguïns, ze houden hun hoofd hoog.

Tenslotte.

De Kerk is niet van ons, maar van Christus. Die zal dus vast en zeker blijven. Daar mogen we op vertrouwen. Dat is een hele geruststelling. 'Elke dag wekt hij mijn oor, zodat het toegerust is om aandachtig te horen' aldus Jesaja (50,4). En ik spreek Paulus na: 'Vrij als ik ben ten opzichte van iedereen, ben ik de slaaf van iedereen geworden om zoveel mogelijk mensen te winnen.' (1 Cor.9,19)

Met vreugde! Want de kerk is mij lief en haar dienaren en haar toekomst ook.

Ik dank u voor uw aandacht!